

SOSIAL İNFRASTRUKTUR ANLAYIŞI, MAHİYYƏTİ VƏ SOSIAL KAPİTALIN CƏMİYYƏTİN İNKİŞAFINDAKI ROLU

UOT 33

DOI: <https://doi.org/10.30546/3006-0346.2025.1.85.0107>

RAMİL ŞAHÜSEYNLİ

*Azərbaycan Turizm və Menecment**Universitetinin doktorantı**E-mail: ramil.sahhuseynli@gmail.com*

GİRİŞ

Sosial infrastruktur bir cəmiyyətdə fərdlərin gündəlik həyatı üçün zəruri olan bütün strukturları və xidmətləri ifadə edən əsas anlayışdır. O, sadə yollardan və ya binalardan xeyli kənara çıxır: o, həmçinin ictimai məkanları, məktəbləri, səhiyyə xidmətlərini, habelə vətəndaşlar arasında sosial qarşılıqlı əlaqəni təşviq edən mexanizmləri əhatə edir. Bu strukturlar sosial birliyi və şəxsiyyətlərə münasibətləri gücləndirmək üçün vacib olan sosial qarşılıqlı əlaqələri asanlaşdırır. Eyni zamanda, əhali daxilində bütün inam və əməkdaşlıq münasibətlərinə istinad edən sosial kapital sosial inkişaf üçün əsas mənbədir. Güclü sosial kapital həmrəyliyi gücləndirməyə, kollektiv resursların idarə edilməsini təkmilləşdirməyə və fərdlər arasında əməkdaşlığı stimullaşdırmağa kömək edir. Beləliklə, sosial infrastruktur və sosial kapital ayrılmazdır və bir-birini qidalandırır, müasir cəmiyyətlərin sabitliyi və rifahında həlledici rol oynayır. Güclü sosial kapital fərdlərin əməkdaşlığını və ümumi məqsədlərə çatmasını asanlaşdırır və bununla da cəmiyyətin sabitliyinə və rifahına töhfə verir.

2020-ci ildə Ermənistan qarşı 44 günlük müharibədən sonra Azərbaycan Respublikasının əldə etdiyi tarixi qələbə ölkənin müasir tarixində mühüm dönüş nöqtəsidir. Bu qələbə otuz ilə yaxındır işğal altında olan ərazilərin azad edilməsinə imkan yaratdı və bununla da bu regionların gələcəyi üçün yeni mərhələnin başlanğıcını qoydu. Bu, onların yenilənməsində və inkişafında həlledici məqamı təmsil edir. Uzun illərdən sonra işğaldan azad olunan bu torpaqlar hazırda dayanıqlı və funksional sosial infrastrukturun bərpasına və inkişafına yönəlmiş iddialı layihənin çərçivəsini təşkil edir. Bu yenidənqurma dinamikası sosial-iqtisadi quruluşu bərpa etmək, əhali və onların əraziləri arasında əlaqələrin bərpası və uzunmüddətli sabitlik və rifah üçün vacib elementlər olan sosial birliyi təşviq etmək üçün vacibdir. Bu rehabilitasiya prosesi infrastrukturun sadə fiziki bərpasından xeyli kənara çıxır; o, həm də davamlı və inklüziv inkişafın əsaslarını qoymaqla, əhalinin öz ata-baba torpaqları ilə əlaqəsinin yeni-

dən fəth edilməsini əhatə edir. Bu kontekstdə sosial infrastruktur təkcə köçkün əhalinin reintegrasiyası üçün rıçaq kimi deyil, həm də sosial birlik və iqtisadi inkişafın katalizatoru kimi çıxış edərək müəyyən edici rol oynayır.

İnfrastruktur dedikdə, iqtisadi fəaliyyət, ev təsərrüfatları və müəssisələr üçün zəruri olan xidmət və resursları təmin etməklə ölkənin, şəhərin və ya regionun düzgün işləməsinə təmin edən sistemlər və maddi strukturlar məcmusu başa düşülür [3, s.474]. Bura yollar, dəmir yolları, şəhər nəqliyyat şəbəkələri, hava limanları, körpülər, su təchizatı sistemləri, tunellər, kanalizasiya təmizləyici qurğular, elektrik şəbəkələri və telekommunikasiya infrastrukturunu, o cümlədən İnternet və genişzolaqlı xidmətlər kimi dövlət və özəl infrastruktur daxildir. Ümumiyyətlə, infrastruktur dedikdə, sosial şəraitin yaxşılaşdırılmasına və ətraf mühitin mühafizəsinə töhfə verən mühüm resursların və xidmətlərin təmin edilməsini təmin edən bir-biri ilə əlaqəli fiziki elementlər başa düşülür.

Akademik ədəbiyyatda təklif olunan müxtəlif perspektiv və təsnifatlara nəzər saldıqda belə görünür ki, tədqiqatçılar infrastrukturunu bir neçə fərqli tipə təsnif etməyə çalışırlar [8, s.28]:

- İqtisadi fəaliyyətə dəstək verən istehsal infrastrukturunu,
- Əhalinin yaşayışı üçün lazımi şəraiti təmin edən sosial infrastruktur,
- İqtisadi sistemin idarə edilməsinə və tənzimlənməsinə zəmanət verən institusional infrastrukturlar,
- Ətraf mühitin qorunmasında mühüm rol oynayan yaşıl infrastruktur.

Sosial infrastruktur dedikdə, nəyi nəzərdə tuturuq? “Sosial infrastruktur” termininin yekdil tərif olmasa da, mövcud müxtəlif təriflərin tədqiqi bu anlayışı daha yaxşı başa düşmək üçün ümumi elementləri müəyyən etməyə imkan verir. Avropa Komissiyası tərəfindən təklif edilən məhdudlaşdırılmış tərif əsasən üç sektora diqqət yetirir: təhsil, səhiyyə və mənzil. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, sosial infrastruktur ümumilikdə insanların gündəlik həyatı üçün vacib olan bir sıra xidmət və obyekt-

ləri əhatə edir. Bu xidmətlərə səhiyyə, təhsil, erkən uşaqlıq dövründə dəstək sistemləri, ictimai yardım və dəstək xidmətləri, mədəni fəaliyyətlər, yaşıl sahələr, habelə fəvqəladə xidmətlər kimi sahələr daxildir [6, s.194]. Sosial infrastrukturun təriflərində üç əsas yanaşma üstünlük təşkil edir ki, bunlar birlikdə bu infrastrukturun həm fərdi, həm də ictimai ehtiyaclara necə cavab verdiyinə dair ümumi məlumat verir [4, s.1].

1. Sosial infrastruktur sosial qarşılıqlı əlaqəni asanlaşdıran fiziki məkanlardır [2, 2018a].

Erik Klinenberq sosial infrastrukturuları “başqaları ilə qarşılıqlı əlaqə qurma qabiliyyətimizə təsir edən, üz-üzə görüşləri təşviq edən, sosial əlaqələri dəstəkləyən və beləliklə, ictimai və vətəndaş həyatı üçün vacib olan yerlər” kimi müəyyən edir. Bu perspektiv sosial əlaqələrin yaradılmasında parklar, kitabxanalar, ictimai mərkəzlər və hətta oyun meydançaları kimi fiziki məkanların əhəmiyyətini vurğulayır. Bu yerlər nəinki görüş imkanlarını təmin edir, həm də güclü sosial əlaqələri möhkəmləndirməkdə mühüm rol oynayır. Bu mənada gündəlik qarşılıqlı əlaqələri və ümumi təcrübələri təklif edən fiziki məkanlar cəmiyyətdə həyatın əsaslarını təşkil edir.

2. Dövlət xidmətləri, qanunvericilik və institutlar tərəfindən yaradılan sosial infrastruktur [4, s.1].

Bu yanaşma vurğulayır ki, sosial infrastruktur təkcə fiziki məkanlarda deyil, həm də ictimai həyatı quran və tənzimləyən ictimai xidmətlər, qanunlar və institutlar toplusunda yerləşir. Bu elementlər kollektiv ehtiyacları ödəmək və davamlı sosial birliyi təmin etmək üçün zəruri olan təşkilati çərçivənin yaradılmasına kömək edir.

3. Sosial infrastrukturlar könüllü və yerli birliklərə əsaslanan təşkilatlar olaraq.

Üçüncü yanaşma sosial infrastrukturunu könüllü təşəbbüsləri və ictimai fəaliyyətlərini dəstəkləyən təşkilati strukturların məcmusu kimi nəzərdən keçirir. Bu, sosial ehtiyacların ödənilməsində və fərdlər arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayan qeyri-kommersiya təşkilatlarını, yerli sosial məkanlarını, inanc qruplarını və digər kütləvi hərəkətləri əhatə edir. Məsələn, könüllü qruplar bir çox regionlarda sosial infrastrukturun mühüm komponentini təmsil edir və xüsusilə yaşlı əhali üçün sosial kapitalın mühüm resursu rolunu oynayır [7, s.9]. Bu strukturlar çox vaxt dövlət xidmətlərinin buraxdığı boşluqları doldurur, həssas qruplara çox ehtiyac duyulan dəstəyi verir və fərd-

lərin sosial həyatda fəal iştirakına imkan yaradır. Onlar həmçinin qarşılıqlı yardım, əməkdaşlıq və ortaqlıq məqsədlər üçün məkanlar yaradır, beləliklə, sosial əlaqələri gücləndirir və kollektiv məsələlərin həlli üçün əməkdaşlığı təşviq edirlər.

Bu üç perspektiv sosial infraquruluğa müxtəlif kontekstlərdə necə yanaşıldığını anlamaq üçün ümumi çərçivə təmin edir. Başqa sözlə, sosial infraquruluq təkcə fiziki məkanları deyil, həm də fərdlər və qruplar arasında əlaqə və əməkdaşlığı asanlaşdıran daha böyük sistemləri və təşkilatları əhatə edir. Hər bir yanaşma sosial infraquruluğun sosial inkişafı necə dəstəkləməsinin və ictimai və vətəndaş həyatının strukturunu gücləndirməsinin xüsusi aspektini vurğulayır. Bu ölçülər də daha əhatəli tərifə inteqrasiya oluna bilər. Məsələn, Bennett İnstitutunun sosial infraquruluğun dəyəri ilə bağlı hesabatı təklif edir ki, siyasətçilər sosial infraquruluğu "cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında müntəzəm qarşılıqlı əlaqəni dəstəkləyən, cəmiyyət daxilində faydalı əlaqələri və etimad mübadiləsini təşviq edən fiziki məkanlar" kimi görürlər.

Sosial infraquruluq anlayışı cəmiyyət daxilində etimad və əməkdaşlığı təşviq edən şəbəkələrə və normalara istinad edən sosial kapital anlayışı ilə sıx bağlıdır. Robert Putnama görə sosial kapital “sosial şəbəkələr və onlardan yaranan qarşılıqlılıq və etibar normaları” kimi müəyyən edilir. Bundan əlavə, Bennett İnstitutu sosial kapitalı təşkilatlar və institutlar daxilində inam və birliyin toplanması kimi konseptuallaşdırmaqla bu anlayışı genişləndirir və onun fərdi qabiliyyətlərə diqqət yetirməkdənsə, kollektiv fəaliyyətə kömək etdiyini vurğulayır [4, s.2].

Sosial infraquruluq həm də sosial kapitalın inkişafının fiziki, institusional və bir-biri ilə əlaqəli təməli kimi əsas rol oynayır. Bunlara əhalinin rifahını və tərəqqini dəstəkləməklə yanaşı, sosial münasibətlərin yaranmasına və inkişafına imkan verən məkanlar, xidmətlər və mexanizmlər daxildir. Bu qarşılıqlı əlaqə cəmiyyətdə etimadın, əməkdaşlığın və birliyin təşviqində sosial infraquruluğun həlledici əhəmiyyətini vurğulayır.

Robert Putnam sosial kapitalın iki əsas formasını müəyyən etmişdir [1, s.11]:

1. Bağlayıcı sosial kapital

Bağlayıcı sosial kapital homojen etnik qruplar və ya güclü birləşmə və yaxın münasibətlərlə xarakterizə olunanlar kimi oxşar xüsusiyyətləri paylaşan fərdləri və ya qrupları birləşdirən güclü

əlaqələrə aiddir. Bu əlaqələr aidiyyət hissi və qarşılıqlı dəstək yaradır, lakin onların daha böyük və ya daha müxtəlif şəbəkələri birləşdirmək imkanları məhdud olaraq qalır.

2. Körpü qurucu sosial kapital

Körpü qurucu sosial kapital müxtəlif və ya heterojen sosial qruplar arasında əlaqələr yaratmaqla homojen qruplardan kənara çıxır. Bu tip sosial kapital cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında inklüzivliyə, geniş əməkdaşlığa və bilik və resursların mübadiləsinə kömək edir [5, s.6].

Bu müxtəlif ölçüləri birləşdirərkən aydın olur ki, sosial infrastruktur sadə fiziki məkanlardan və ya ictimai xidmətlərdən xeyli kənara çıxır; o, sosial münasibətləri inkişaf etdirən, etimad yaradan və cəmiyyətdə möhkəm sosial sabitliyi dəstəkləyən bütün elementləri əhatə edir. Beləliklə, sosial infrastruktur sosial kapitalın müxtəlif komponentlərinin aktivliyində və gücləndirilməsində əsas rol oynayır. Məsələn, sosial mərkəzlər, parklar, məktəblər, kitabxanalar və rəqəmsal platformalar kimi yerlər fərdlərin və qrupların qarşılıqlı əlaqədə ola biləcəyi, fikir mübadiləsi apara biləcəyi və birlikdə əməkdaşlıq edə biləcəyi məkanları təmin edir.

Bağlayıcı sosial kapital tez-tez məhəllə mərkəzləri kimi kiçik, yerli şəraitdə inkişaf edir, körpü qurucu sosial kapitalda isə daha geniş, daha inklüziv məkanlar və müxtəlif sosial qruplar arasında qarşılıqlı əlaqələri asanlaşdıran institutlar tələb olunur. Sosial kapital sadəcə fərdlər arasında etimad və qarşılıqlı əlaqə ilə məhdudlaşmır; həm də global miqyasda iqtisadi və sosial inkişaf üçün mühüm resurs təşkil edir. Xüsusilə, sosial və iqtisadi problemlərlə üzləşən fərdlər üçün sosial kapital dayanıqlılığın dəstəklənməsi və bu maneələrin aradan qaldırılması üçün innovasiyaların stimullaşdırılmasında əsas rol oynayır.

Nəticə

Nəticə olaraq, sosial infrastruktur və sosial kapital cəmiyyətin inkişafının iki təməl daşdır və onların davamlı inkişafı və sabitliyi üçün əsas elementlərdir. Sosial infrastruktur vətəndaşlar arasında mübadilə və əməkdaşlıq üçün zəruri olan məkanlar və xidmətlər yaratmağa imkan verir. O, ictimai əlaqələri gücləndirən sosial qarşılıqlı münasibətləri təşviq etməklə yanaşı, təhsil, səhiyyə və mənzil kimi mühüm resurslara çıxışı asanlaşdırır. Sosial kapital, öz növbəsində, insanlar arasında etimad və həmrəy-

lik münasibətlərinin qurulmasında müəyyən edici amildir. Sosial kapitalı gücləndirməklə, fərdlər kollektiv problemləri həll etmək və böhran vəziyyətlərini həll etmək üçün daha çox əməkdaşlıq edirlər. Beləliklə, sosial infrastruktura sərmayə qoyuluşu və sosial kapitalın təşviqi hər bir üzvün kollektiv rifaha fəal şəkildə töhfə verə biləcəyi daha ədalətli, daha möhkəm və daha fərdən cəmiyyəti inkişaf etdirmək üçün vacibdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Gruescu, S. Bridging Differences: What Communities and Government Can Do to Foster Social Capital / S. Gruescu, V. Menne – London: Social Market Foundation, - 2010. – 136 p.*

2. *Klinenberg, E. To Restore Civil Society, Start With the Library // The New York Times. – 2018, 8 september. – 2018a.*

3. *O'Sullivan, A. Economics: Principles in Action. / Sheffrin, S.M. - Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, - 2003. – 592 p.*

4. *Social infrastructure: international comparative review / H.Hollis, C.Skropke, H.Smith. et al. – Cambridge, London: Bennett Institute for Public Policy and the Institute for Community Studies, - 2023. – 91 p.*

5. *Szreter, S, Woolcock, M. Healthy by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health // - London: International Journal of Epidemiology, - 2004, 33 (4), - p. 650 – 667.*

6. *Using spatial measures to test a conceptual model of social infrastructure that supports health and wellbeing / Davern.M, Gunn.L, Whitzman.C, et al. – London: Cities & Health, - 2017. - 209 p.*

7. *Yarker, S. Social infrastructure: How shared spaces make communities work / S.Yarker. – Manchester: The University of Manchester Institute for Collaborative Research on Ageing, - 2019. 36 p.*

8. *Некрасов Н.Н. Региональная экономика. - Москва: Экономика, - 1978. - 207 с.*

XÜLASƏ

Sosial infrastruktur və sosial kapital cəmiyyətlərin inkişafında və rifahında mühüm rol oynamaqla insanların həyat keyfiyyətinə birbaşa təsir edən bir-biri ilə sıx əlaqəli iki anlayışdır. Sosial infrastruktur fərdlərin qarşılıqlı əlaqədə olmasına, mübadilə və əməkdaşlıq etməyə imkan verən bü-

tün maddi və qeyri-maddi elementləri əhatə edir. Əməkdaşlıq və qarşılıqlı dəstək üçün əlverişli mühit yaradır. Məsələn, parklar, kitabxanalar və sosial mərkəzlər insanların görüşə biləcəyi, fikir mübadiləsi apara biləcəyi və sosial əlaqələri gücləndirə biləcəyi yerləri təmin edir. Digər tərəfdən, sosial kapital bu qarşılıqlı əlaqələr vasitəsilə, fərdlər arasında etimad və qarşılıqlıq şəbəkələri yaradaraq inkişaf edir. Bu iki element sosial və iqtisadi inkişaf üçün vacibdir, çünki onlar insanlara birlikdə çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə imkan verir və innovasiya və inkişaf üçün əlverişli mühit yaradır. Buna görə də sosial infraqstruktura investisiyalar davamlı və inklüziv inkişafı dəstəkləyən sosial kapitalın təşviqi üçün çox vacibdir.

Açar sözlər: *işğaldan azad edilmiş ərazilər, sosial infraqstruktura, sosial kapital, inklüziv inkişaf, sosial birlik, əhalinin reintegrasiyası.*

Рамил Шахусейнли

Докторант Азербайджанского Университета

Туризма и Менеджмента

E-mail: ramil.sahhuseynli@gmail.com

РЕЗЮМЕ

Социальная инфраструктура и социальный капитал — это две тесно связанные концепции, которые напрямую влияют на качество жизни людей, играя важную роль в развитии и благополучии общества. Социальная инфраструктура включает в себя все материальные и нематериальные элементы, которые позволяют людям взаимодействовать, обмениваться и сотрудничать. Создает благоприятную среду для сотрудничества и взаимной поддержки. Например, парки, библиотеки и общественные центры предоставляют места, где люди могут встречаться, обмениваться идеями и укреплять социальные связи. С другой стороны, социальный капитал развивается посредством этих взаимодействий, создавая сети доверия и взаимности между людьми. Эти два элемента важны для социального и экономического развития, поскольку они позволяют людям вместе преодолевать проблемы и создавать среду, способствующую инновациям и экономическому росту. Поэтому инвестиции в социальную инфраструктуру имеют решающее значение для продвижения социального капитала, кото-

рый поддерживает устойчивое и инклюзивное развитие.

Ключевые слова: *освобожденные территории, социальная инфраструктура, социальный капитал, инклюзивное развитие, социальное единство, реинтеграция населения.*

Ramil Shahuseynli

Doctoral student of Azerbaijan University of

Tourism and Management

E-mail: ramil.sahhuseynli@gmail.com

SUMMARY

Social infrastructure and social capital are two closely related concepts that directly affect people's quality of life by playing an important role in the development and well-being of societies. Social infrastructure includes all tangible and intangible elements that enable individuals to interact, exchange and collaborate. Creates a favorable environment for cooperation and mutual support. For example, parks, libraries, and community centers provide places where people can meet, exchange ideas, and strengthen social ties. On the other hand, social capital develops through these interactions, creating networks of trust and reciprocity between individuals. These two elements are important for social and economic development because they enable people to overcome challenges together and create an environment conducive to innovation and growth. Investments in social infrastructure are therefore crucial for promoting social capital that supports sustainable and inclusive development.

Keywords: *liberated territories, social infrastructure, social capital, inclusive development, social unity, population reintegration.*